

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/97>

ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

REVIEW OF JUDICIAL PRACTICE ON PROVING CRIMES AGAINST THE FOUNDATIONS OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Баладига С.П., адвокат,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Державний податковий університет

Станом на жовтень 2024 року, повномасштабне вторгнення російської федерації на території України, яке розпочалося в лютому 2022 році, триває понад два з половиною роки. Повномасштабне вторгнення ворога призвело до появи нових злочинів, закріплених у Кримінальному кодексі України, а саме: державна зрада, диверсія та колабораціонізм, що становлять серйозну загрозу суверенітету та територіальній цілісності України.

Відповідно, за цей час, особами неодноразово вчинялися злочини проти основ національної безпеки, які були розслідувані правоохоронними органами та передані обвинувальні акти до судів для винесення вироків. Таким чином, статтю присвячено дослідженню вироків судів загальної юрисдикції України щодо даної категорії злочинів. Проаналізовано основні аспекти, на які звертає суд при винесенні вироків щодо осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки.

Поява нових норм першого розділу Кримінального кодексу створює ризик надто широкого тлумачення, що може призвести до труднощів у практичному застосуванні закону під час розслідування цього виду злочинів, неоднозначності у правозастосуванні, ризику необґрунтованого притягнення до відповідальності та складнощів у розмежуванні законної та протиправної діяльності в умовах окупації.

Мета дослідження полягає в аналізі вироків судів за 2022–2024 роки щодо злочинів проти основ національної безпеки України, а саме диверсії, шпигунство, державна зрада, колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору та інші, зазначені в першому розділі Кримінального кодексу України.

Для досягнення поставленої мети було проаналізовано норми кримінального права, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України, вироків судів України, як обвинувальні, так і виправдувальні. Також проаналізовано огляд практики Верховного суду щодо злочинів проти основ національної безпеки України.

Ключові слова: вирок, злочин, колабораційна діяльність, кримінальна відповідальність, кримінальне законодавство, обвинувальний акт.

As of October 2024, the Russian Federation's full-scale invasion of Ukraine, which began in February 2022, has been ongoing for over two and a half years. The full-scale invasion of the enemy led to the appearance of new crimes enshrined in the Criminal Code of Ukraine, namely: treason, sabotage and collaborationism, which pose a serious threat to the sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

Accordingly, during this time, individuals repeatedly committed crimes against the foundations of national security, which were investigated by law enforcement agencies and indictments were submitted to courts for sentencing. Thus, the article is devoted to the study of verdicts of courts of general jurisdiction of Ukraine regarding this category of crimes. The main aspects that the court refers to when passing judgments on persons accused of committing crimes against the foundations of national security are analyzed.

The emergence of new norms of the first chapter of the Criminal Code creates the risk of an overly broad interpretation, which may lead to difficulties in the practical application of the law during the investigation of this type of crime, ambiguity in law enforcement, the risk of unjustified prosecution, and difficulties in distinguishing between legal and illegal activities in the conditions of occupation.

The purpose of the study is to analyze court verdicts for the years 2022–2024 regarding crimes against the foundations of national security of Ukraine, namely sabotage, espionage, treason, collaborative activity, aiding the aggressor state, and others specified in the first chapter of the Criminal Code of Ukraine.

To achieve the goal, the norms of criminal law establishing criminal liability for crimes against the foundations of national security of Ukraine, the verdicts of Ukrainian courts, both guilty and acquittal, were analyzed. An overview of the practice of the Supreme Court regarding crimes against the foundations of national security of Ukraine is also analyzed.

Key words: sentence, crime, collaborative activity, criminal liability, criminal legislation, indictment.

Основний текст статті. Національна безпека це ключовий елемент, завдяки якому країна має можливість розвиватися та забезпечувати дотримання основних принципів правової держави. Як потреба людини в безпеці є для неї однією з основоположних, так і потреба держави в забезпеченні своєї національної безпеки є фундаментальною, відсутність безпеки в державі породжує загрозу вільного життя, розвитку та праці [1].

Від початку повномасштабного вторгнення судова система України зіткнулася з багатьма труднощами, серед них – як складна безпекова ситуація та технічні питання здійснення правосуддя, так і зміни до КК України.

Після початку повномасштабної російської агресії Верховна Рада України внесла низку змін до КК України, вдо-

сконаливши положення Особливої частини цього Кодексу, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. Відтоді на практиці виникають питання щодо застосування нових законодавчих норм і їх співвідношення з іншими статтями КК України.

Станом на четвертий квартал 2024 року, суди загальної юрисдикції України активно продовжують напрацьовувати практику розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти основ національної безпеки України, однак менше трьох років активного розгляду судами зазначеної категорії справ, дає підстави вважати, що задля ефективності роботи судової системи й забезпечення справедливого та об'єктивного правосуддя, розгляд цієї категорії

справ слід покращувати шляхом удосконалення навичок та вмінь посадовими особам.

Проведення конференцій та семінарів між судьями, адвокатами, правоохоронними органами, експертами та науковцями є ефективним методом вдосконалення розгляду злочинів проти основ національної безпеки України. Вже зараз, проведенні фахові обговорення в колі представників судової влади, слідчих органів і науковців дають свої результати та сприяють вирішенню відповідних правових проблем.

Сьогодні на національні суди покладається додаткове навантаження щодо розгляду нових категорій справ, і суди відіграють особливо відповідальну роль, адже вироків, ухвалених у таких справах, чекає українське суспільство. Ці рішення не лише формують авторитет українських судів, а й мають вплив на світовому рівні, оскільки є предметом ретельного аналізу міжнародних юристів, науковців та експертів, там самим, українські судді повинні демонструвати повне усвідомлення цього факту та професіоналізм у розгляді кримінальних проваджень з дотриманням принципів верховенства права та прав людини [2, с. 212].

Аналізуючи вирок судів щодо злочинів проти основ національної безпеки, слід звертати увагу перш за все на судові справи, які пройшли розгляд в апеляційній та касаційній інстанції.

У справі № 750/2292/22 (постанова ККС ВС від 5 грудня 2023 року) було розглянуто питання щодо кваліфікації дій особи, спрямованих на зміну території та державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією України, за ч. 1 ст. 110 КК України [3]. У даному вирокі судом встановлено, що громадянка України, яка усвідомлювала вчинення 24.02.2022 року збройної агресії Російською Федерацією та вторгнення на територію України, відправила раніше знайомому їй міському голові м. Чернігова на мобільний телефон повідомлення, які мали спонукати його вжити заходів до припинення спротиву російським окупантам та здачі Чернігова російським військам і фактичного переходу міста під юрисдикцію рф. До вказаного повідомлення додала відеоролик, в якому невстановлена особа схвально відзивалася про дії адміністрації м. Конотопа, яка, нібито, домовилася з представником рф про здачу їм міста в обмін на нездійснення його обстрілів. Відповідно суди під час розгляду справи дійшли висновку, що такі дії особи утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого за ч. 1 ст. 110 КК, оскільки були направлені на зміну території та державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією України, тим самим визнали особу винною та притягнули до кримінальної відповідальності [4].

Судами України проведено також розгляд справи № 759/4148/17 за ч. 1 ст. 111 КК України – державна зрада, яка вчинено суддею Господарського суду Автономної Республіки Крим після окупації півострова у 2014 році. Так, після окупації Криму обвинувачена суддя продовжувала здійснювати правосуддя за російським законодавством, а в грудні 2014 року указом президента рф була призначена на посаду судді арбітражного суду. Здійснення за таких умов правосуддя від імені держави агресора свідчить про порушення суддею Конституції України, присяги судді, оскільки забезпечувало становлення та зміцнення окупаційної влади рф шляхом утворення та функціонування незаконно створених органів судової влади рф на окупованій території України, виконання функцій представника окупаційної судової влади рф з метою недопущення контролю української влади на території АР Крим. Рішення суду першої інстанції залишено без змін, особу визнали винною та призначити їй покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років з конфіскацією всього належного їй майна [5].

31 січня 2024 року постановою Касаційного кримінального суду Верховного Суду зарешено розгляд справи

№ 638/5446/22 щодо кваліфікації дій особи, яка надала добровільну згоду на призначення та займала посаду в.о. керівника комунального підприємства самопроголошеної військово-цивільної адміністрації Харківської області у структурі окупаційної адміністрації рф (ч. 5 ст. 111-1 КК). Під час розгляд справ судами встановлено що особа працювала з 2016 року на посаді інженера з охорони праці на підприємстві «Благоустрій міста». Опинившись в окупації, особа зайняла посаду в.о. керівника Комунального підприємства «Благоустрій міста» самопроголошеної «військово-цивільної адміністрації Куп'янського району Харківської області», брав участь у нарадах, отримував заробітну плату в рублях та мав у своєму підпорядкуванні 105 осіб. Отже, добровільно виконував організаційно розпорядчі та адміністративно-господарські функції без фізичного чи психічного примусу з боку осіб, які представляли рф. Судом винесено вирок, яким особу визнано винним та призначено покарання у вигляді п'яти років позбавлення волі з позбавленням права обіймати адміністративно – розпорядчі посади строком на десять років з конфіскацією всього належного йому майна [6].

Досить цікава справа стосувалася розгляду обвинувального акту щодо особи, яка обіймала посаду прокурора в тимчасово окупованому Луганську. Даний предмет розгляду стосувався справи 161/12980/22. Судами України різних інстанцій встановлено, особа добровільно зайняла в незаконно створеному псевдо правоохоронному органі – «прокуратурі Марківського району лнр» посаду заступника прокурора Марківського району Генеральної прокуратури «лнр», що свідчить про її прямий умисел, а не про одне лише бажання професійно реалізуватись. Оскільки окупація території Луганської області мала відкритий характер, тому засуджений, будучи громадянином України та випускником Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», тобто носієм вищої юридичної освіти, очевидно усвідомлював суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачав їх суспільно-небезпечні наслідки і бажав їх настання, тобто діяв з прямим умислом. Суспільна небезпека кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України, полягає в тому, що особа (колаборант), з використанням умов воєнного стану, співпрацює з окупаційною владою на шкоду власній державі, свідомо допомагаючи агресору створити вертикаль незаконних органів влади. В даній справі особу також визнано винним та призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 15 (п'ятнадцять) років, без позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, з конфіскацією усього належного йому на праві приватної власності майна [7].

В контексті доповнення КК України відповідними складами кримінальних правопорушень заслугове питання щодо зворотної дії закону в часі. Наслідком запроваджених змін до КК України стало те, що одне й те саме діяння може бути кваліфіковано за кількома нормами кримінального закону. Наявні суперечності зазначених правових норм потребують як удосконалення національного законодавства про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність і суміжні злочини, так і формування практики з цих питань.

Колабораційна діяльність та пособництво державі-агресору стали одним із негативних чинників ефективної протидії широкомасштабному вторгненню. Водночас криміналізація цих дій у перші місяці агресії стала правильною юридичною відповіддю на правові прогалини у цій сфері [8].

Станом на квітень 2024 року, розслідування окремих справ мають логічне завершення – ухвалення остаточних судових рішень. Зокрема, у кримінальних провадженнях, які розслідували органи безпеки, суди постановили сім вироків, за якими особам призначено максимальне покарання – довічне позбавлення волі за державну зраду. Стосовно більш ніж 400 осіб – призначено реальне покарання на строк понад 10 років.

На сьогодні найбільш дискусійними питаннями у контексті доказування злочинів проти основ національної безпеки України є:

- розмежування державної зради (ст. 111 КК України) та колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України);
- можливість кваліфікації дій за сукупністю складів державної зради і колабораційної діяльності;
- відмежування колабораціонізму у формі заперечення збройної агресії зі ст. 436-2 КК України (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників); кваліфікація надання матеріальної допомоги агресору [9, с. 13].

Таким чином, перед українським суспільством у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ постало нове досить важливе завдання – забезпечення національної безпеки України, шляхом ефективного розслідування злочинів проти основ національної безпеки України та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Висвітлення винесених вироків судами перед суспільством, після ретельного дослідження доказів у судовому засіданні під час доказування правоохоронними органами обвинувальних актів, є важливим аспектом у боротьбі зі злочинами проти основ національної безпеки України, адже запит українського суспільства на справедливість у боротьбі зі зрадниками як ніколи високий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер.: Політологія. 2011. Т. 155, вип. 143. С. 42–46.
2. Кононенко Ю.С. Основи методики розслідування державної зради. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2024. 212 с.
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова по справі № 750/2292/22, провадження № 1-кп/750/47/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109615707>.
5. Вирок Святошинського районного суду м. Києва по справі № 759/4148/17, провадження № 1-кп/759/1/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105252057>.
6. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова по справі № 638/5446/22, провадження № 1-кп/638/1258/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107583425>.
7. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області по справі № 161/12980/22, провадження № 1-кп/161/169/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108939456>.
8. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства. Центр прав людин «Зміна». URL: <https://zmina.ua/publication/prytyagnennya-dokryminalnoyi-vidpovidalnosti-za-vchynennya-kolaboracijnoyi-diyalnosti-analiz-diyuchogozakonodavstva-praktyky-jogo-zastosuvannya-ta-propozyciyi-shhodo-zminy-zakonodavstva/>.
9. Вайда Т.С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття, документування та кримінальна відповідальність за протиправні дії/ діяльність. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 13–17.